

5. Петровский А. В. Личность. Деятельность. Коллектив / Петровский А. В. – М. : Политиздат, 1982. – 255 с.

Рецензент: канд. психол. наук, доц. Курилюк С. І.

УДК 378.147.88
ББК 74.200.585.4

Тарас Маланюк

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ У ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

В статті розглядається питання підготовки педагогів у використанні засобів туристсько-краєзнавчої роботи в системі патріотичного виховання школярів

Ключові слова: патріотичне виховання, підготовка педагогів, туристсько-краєзнавча робота.

В статье рассматриваются вопросы подготовки педагогов в использовании средств туристско-краеведческой работы в системе патриотического воспитания школьников

Ключевые слова: патриотическое воспитание, подготовка педагогов, туристско-краеведческая работа.

In the article the issue of preparing teachers in the use tourist and local lore in the system of patriotic education in school pupils is considered.

Keywords: patriotic education, preparing teachers, tourism and local lore work.

Постановка проблеми та аналіз результатів останніх досліджень. Нині неухильно зростає значення якості підготовки педагогічних кадрів, підвищення рівня їх інтелектуальної діяльності. Оскільки краєзнавство стоїть на зіткненні історії, географії, біології, етнології на інших наук, тобто є комплексною наукою, то туристсько-краєзнавчу підготовку учителів слід розглядати як складову частину їх професійної підготовки. Можливість методично обґрунтованої побудови курсу обумовлена теорією і практикою викладання гуманітарних і природничих дисциплін. Тому, саме вчитель гуманітарних і природничих дисциплін має бути готовий до здійснення краєзнавчої освіти й виховання учнів. Успішність результатів туристсько-краєзнавчої діяльності в школі залежить від розуміння самим учителем цієї роботи й того наскільки професійно він зуміє зацікавити нею учнів [6, с.256].

Краєзнавство у руках творчо працюючого фахівця повинно стати одним з ефективних засобів залучення учнів до активної туристсько-пізнавальної і суспільної роботи. Участь у туристсько-краєзнавчій роботі безперечно приводить до самопізнання і самовизначення, а в кінцевому підсумку до патріотичного становлення особистості підлітків [4, с.71].

Мета дослідження – обґрунтувати доцільність використання засобів туристсько-краєзнавчої роботи у підготовці педагогів для патріотичного виховання учнів основної школи.

Методи дослідження. Аналіз психолого-педагогічної літератури, педагогічне спостереження.

Результати дослідження та їх обговорення. Незважаючи на явні переваги, туристсько-краєзнавчій діяльності досі не приділяється достатньої уваги в системі громадянського виховання, що забезпечило би максимальне її використання. Основним гальмуючим фактором і досі залишається відсутність вчителя, підготовленого до використання туристсько-краєзнавчої роботи в справі виховання.

При організації підготовки організаторів туристсько-краєзнавчої роботи учнівської молоді слід врахувати наступні умови:

- наявність проблем у моральному та патріотичному вихованні учнівської молоді;
- розповсюдження системи дитячо-юнацького туризму на всі категорії учнівської молоді;
- замовлення суспільства на формування споживача внутрішнього туристичного продукту.

Усе це потребує підготовки принципово нового спеціаліста, який поєднав би в собі якості вихователя, інструктора туристської групи, фахівця краєзнавця. Програми підготовки такого спеціаліста повинні складатися зі спортивно-туристської, краєзнавчої, психолого-педагогічної та методичної складових [9, с.208].

Враховуючи вищесказане для підготовки фахівців ми пропонуємо розроблений спецкурс “Патріотичне виховання учнів основної школи засобами туристсько-краєзнавчої роботи”.

Вимоги щодо знань і вмінь, набутих внаслідок вивчення спецкурсу “Патріотичне виховання учнів основної школи засобами туристсько-краєзнавчої роботи”, мають бути наступними:

- у результаті засвоєння навчального матеріалу слухачі повинні знати:
  - основні етапи становлення, розгортання та активізації туристсько-краєзнавчої діяльності спрямованої на формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, що є основою розвитку особистості, патріота і громадянина України;
  - питання використання різних видів туризму, педагогічно доцільних методів і прийомів через участь школярів у культурно-мистецьких, краєзнавчих, туристсько-спортивних заходах для громадянсько-патріотичного становлення учнівської молоді;
  - основні тенденції системної організації туристсько-краєзнавчої роботи у патріотичному становленні особистості учнів.
- у результаті набутих у процесі вивчення навчальної дисципліни знань слухачі повинні вміти:
  - охарактеризувати сукупність наукових дисциплін, різних за змістом і окремих за методами досліджень, що сприяють вивченню регіону, району, місцевості в історичному, географічному, геологічному, етнографічному, археологічному та інших аспектах, які забезпечують збереженню історико-культурної спадщини, природи краю, відродженню духовності, історичної пам'яті, патріотичного виховання;
  - розкрити особливості розвитку туристсько-краєзнавчої роботи у світлі національного і культурно-духовного відродження України у другій половині XIX – на початку XX ст. і його подальший розвиток на сучасному етапі, з правдивою переоцінкою набутої віками величезної спадщини українського народу;
  - організувати процес самовиховання і самовдосконалення особистості із застосуванням запропонованих форм і методів патріотичного виховання засобами туристсько-краєзнавчої роботи;
  - володіти теорією і методикою екскурсійної справи, основами шкільного туризму, туристсько-краєзнавчої гурткової роботи в школі з ефективним поєднанням традиційних та інноваційних форм і методів патріотичного виховання.

У сучасній школі особливе значення має патріотичне виховання зростаючого покоління засобами туристсько-краєзнавчої роботи.

Нині перепідготовкою кадрів для туристсько-краєзнавчої роботи в школі в Івано-Франківській області займається Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, Обласний інститут перепідготовки педагогічних працівників. Так у деяких структурних підрозділах Прикарпатського університету: Інституті історії політології та міжнародних відносин Педагогічному інституті, Факультеті фізичного виховання проводиться підготовка фахівців. Студенти університету, майбутні вчителі історії, географії, фізичного виховання вивчають ряд курсів, які дадуть їм можливість керувати туристсько-краєзнавчою роботою в школі. Це такі навчальні курси і спецкурси: “Історичне краєзнавство музеєзнавство і туризм”, “Географічне краєзнавство”, “Методика туристсько-краєзнавчої роботи в школі”, “Туристичне краєзнавство” та ін.

Підготовка фахівців у Івано-Франківській області здійснюється і в обласному Інституті післядипломної педагогічної освіти.

З цією метою в Інституті було введено спецкурс “Патріотичне виховання учнів основної школи засобами туристсько-краєзнавчої роботи”.

Метою впровадження спецкурсу для перепідготовки фахівців є – формування особистісних рис громадянина України, почуття національної гідності, любові до рідного краю, мови, культури, традицій.

Слухачами спецкурсу були вчителі історії та географії. Саме на цю категорію фахівців у школі поставлене завдання сприяти патріотичному вихованню учнів засобами туристсько-краєзнавчої роботи.

Перед початком читання спецкурсу перед фахівцями були поставлені такі завдання для формування в учнів особистісних рис патріотів України:

- виховання любові до Вітчизни, свого народу;
- формування почуття патріотизму, почуття гордості за свій народ;
- шанобливе ставлення до героїчного минулого, нинішнього й майбутнього нашої країни;
- виховання почуття громадянського обов'язку та відповідальності за долю Вітчизни;
- засвоєння звичаїв традицій та культури інших народів і націй, що населяють нашу країну;
- прищеплення любові до рідного краю, її історії та природи, матеріального та духовного надбання народу;
- сприяння оздоровленню учнів, їх фізичному та моральному зміцненню під час туристських походів та експедицій;
- розвиток пізнавальних інтересів учнів, їхніх прагнень до громадянського самовдосконалення й самореалізації.

Спецкурс “Патріотичне виховання учнів основної школи засобами туристсько-краєзнавчої роботи” розрахований на 54 години. З них 18 год. – на самостійну роботу, 36 – аудиторну роботу. Аудиторні години розподілені таким чином: (22 год.) – лекції, (8 год.) – семінарські заняття, (6 год.) – практичні заняття.

Навчальний план спецкурсу “Патріотичне виховання учнів основної школи засобами туристсько-краєзнавчої роботи” містить в собі наступні модулі: “Туристсько-краєзнавча робота в системі патріотичного виховання школярів”, “Зміст, методи і форми туристсько-краєзнавчої роботи у патріотичному становленні школярів” (табл. 1).

Таблиця 1

Навчальний план спецкурсу “Патріотичне виховання учнів основної школи засобами туристсько-краєзнавчої роботи”

№ з/п	Назва модулів	Кількість годин			
		Всього	Лекції	Семінар.	Практ.
1	Туристсько-краєзнавча робота в системі патріотичного виховання школярів	12	8	4	-
2	Зміст, методи і форми туристсько-краєзнавчої роботи у патріотичному становленні школярів	24	14	4	6
Всього		36	22	8	6

Розподіл тем за модулями при вивченні спецкурсу “Патріотичне виховання учнів основної школи засобами туристсько-краєзнавчої роботи” здійснювався таким чином, щоб фахівці мали можливість прослухати лекційний курс, виконати семінарські та практичні заняття (табл. 2, 3).

Таблиця 2

Розподіл тем навчально-методичного плану за модулем 1

№ з/п	Тема	Форма навчання	Кількість годин		
			Всього	Лекції	Практ.
Модуль 1. Туристсько-краєзнавча робота в системі патріотичного виховання школярів					
1	Сутність туризму і краєзнавства як чинника патріотичного виховання школярів	Лекція	2	2	
2	Історичні аспекти розвитку туристсько-краєзнавчої роботи у світлі національного і культурно-духовного відродження України	Лекція	2	2	
3	Становлення та активізація туристсько-краєзнавчої роботи у світлі національного і культурно-духовного відродження України	Семінарське заняття	2		2
4	Розвиток патріотичних якостей школярів у системному використанні засобів туристсько-краєзнавчої роботи	Лекція	2	2	
5	Завдання туристсько-краєзнавчої діяльності в школі вихованні громадянина-патріота	Лекція	2	2	
6	Основні засоби та завдання туристсько-краєзнавчої роботи в системі патріотичного виховання школярів	Семінарське заняття	2		2

Інноваційність у краєзнавчо-туристській роботі розглядається з точки зору місця професійної мотивації вивчення рідного краю у загальній структурі мотивів та ставлення вчителя до змін у суспільному й природному середовищі.

Ще один необхідний компонент інноваційності в туристсько-краєзнавчій роботі пов'язаний із здатністю вчителя до творчості, з його творчими можливостями. Професійність розвивається на основі поступового переходу від наслідування досвіду, концепції, ідеї до вироблення власних постулатів, методів туристсько-краєзнавчої роботи, створення нових технологій навчання і виховання особистості [7, с.31].

Таблиця 3

Розподіл тем навчально-методичного плану за модулем 2

№ з/п	Тема	Форма навчання	Кількість годин		
			Всього	Лекції	Практ.
Модуль 2 Зміст, методи і форми туристсько-краєзнавчої роботи у патріотичному становленні школярів					
1	Класифікація форм і методів туристсько-краєзнавчої роботи	Лекція	2	2	
2	Застосування традиційних та інноваційних форм і методів туристсько-краєзнавчої роботи	Семінарське заняття	2		2
3	Туристсько-краєзнавчі гуртки, товариства, клуби – ефективні форми патріотичного становлення учнів	Лекція	2	2	
4	Використання туристсько-краєзнавчих гуртків, товариств, клубів у патріотичному вихованні	Семінарське заняття	2		2
5	Організація та проведення екскурсій у школі патріотичного змісту і спрямування становлення особистості школярів	Лекція	2	2	
6	Організація та проведення екскурсій у школі патріотичного змісту	Практичне заняття	2		2
7	Використання туристських походів і експедицій у формуванні патріотичних якостей учнів	Лекція	2	2	
8	Підготовка туристських походів та експедицій	Практичне заняття	2		2
9	Виховна і науково-пізнавальна цінність шкільних музеїв	Лекція	2	2	
10	Методика організації шкільних музеїв	Практичне заняття	2		2
11	Специфіка патріотичного становлення учнівської молоді у проведенні туристських зльотів	Лекція	2	2	
12	Проведення краєзнавчих вікторин як важливої складової вивчення рідного краю	Лекція	2	2	

Інноваційність у краєзнавчо-туристській роботі розглядається з точки зору місця професійної мотивації вивчення рідного краю у загальній структурі мотивів та ставлення вчителя до змін у суспільному й природному середовищі.

Ще один необхідний компонент інноваційності в туристсько-краєзнавчій роботі пов'язаний із здатністю вчителя до творчості, з його творчими можливостями. Професійність розвивається на основі поступового переходу від наслідування досвіду, концепції, ідеї до вироблення власних постулатів, методів туристсько-краєзнавчої роботи, створення нових технологій навчання і виховання особистості [7, с.31].

Нині в багатьох вузах України ведеться підготовка і перепідготовка фахівців, які здійснюють теоретичну й практичну підготовку до майбутньої роботи в навчальному

закладі в ролі учителя організатора шкільної учнівської туристсько-краєзнавчої діяльності.

У Кам'янець-Подільському національному університеті ім. Івана Огієнка студентами III курсу історичного факультету освоюється курс "Шкільне краєзнавство". Програма курсу, яка відповідає вимогам кредитно-модульної системи організації навчально-виховного процесу, сприятиме підготовці фахівців – організаторів шкільного краєзнавства:

- розширить знання про краєзнавство як комплексне вивчення краю і громадський рух;
- дасть розуміння мети й змісту курсу, його практичного значення для шкільної вчительської роботи;
- ознайомить з положеннями, методикою організації всеукраїнських та регіональних рухів, експедицій, акцій як засобу організації історико-краєзнавчої діяльності й патріотичного виховання учнівської молоді;
- посприє вихованню в студентів – майбутніх учителів історії, організаторів шкільного краєзнавства розуміння ролі і місця краєзнавства в системі шкільної навчальної і виховної роботи, любові до рідного краю, усвідомлення своєї патріотичної ролі в продовженні вивчення і популяризації минулого рідного краю [5, с.8–10].

Організація туристсько-краєзнавчої роботи є пріоритетною проблемою якісної підготовки спеціалістів у Переяслав Хмельницькому університеті ім. Г. Сковороди. Так для майбутніх фахівців стандарти підготовки бакалаврів за спеціальностями фізична культура та географія серед дисциплін нормативного циклу передбачають вивчення курсів із організації краєзнавчо-туристичної діяльності, спортивного туризму, краєзнавства, навчальні практики туризму та краєзнавства тощо. Для забезпечення високої ефективності підготовки фахівців у вибіркову частину навчальних планів введені такі дисципліни, як "Київщинознавство", "Рекреаційна географія", "Скородинознавство", "Народна ботаніка", "Народна зоологія", "Народне землезнавство" та ін. В результаті вивчення цих курсів фахівець отримує відповідну туристсько-краєзнавчу підготовку, що сприятиме прищеплення школярам любові до рідної землі і свого народу [3, с.8].

Для підготовки фахівців туристсько-краєзнавчої роботи у Ніжинському університеті ім. М. Гоголя для поглиблення своїх знань читається краєзнавчий курс "Рідний край". У процесі вивчення курсу майбутні вчителі черпають знання з вивчення історичного минулого свого краю, рідної природи, пам'яток історії і культури, розкривають красу людських стосунків, красу людської душі, що дає великий поштовх для патріотичного виховання [2, с.212].

Підготовка та перепідготовка фахівців туристсько-краєзнавчої роботи у школі має свої особливості і в інших країнах.

У Російській федерації Федеральним центром дитячо-юнацького туризму і краєзнавства розроблений орієнтовний план по підготовці інструкторів дитячо-юнацького туризму. Однак, як показує практика, підготовку фахівців, котрі мають право на роботу з дітьми в навчальних закладах за напрямом "Туристсько-краєзнавча діяльність", здійснюють одиничні ВУЗи: Московський державний міський університет ім. М. Шолохова разом з Федеральним центром дитячо-юнацького туризму і краєзнавства, Російським державним університетом фізичної культури, які готують організаторів туристсько-краєзнавчої роботи, педагогів за спеціальністю "Дитячо-юнацький туризм і краєзнавство" [1, с.77].

Для вирішення проблеми підготовки фахівців туристсько-краєзнавчої роботи в республіці Казахстан пропонується наступне:

- передбачити подальший розвиток освітнього процесу на багаторівневій моделі безперервної підготовки фахівців для сфери туристсько-краєзнавчої діяльності;
- сформувати систему підготовки і підвищення кваліфікації для екскурсоловів, інструкторів з видів туризму, на базі існуючих курсів при деяких вузах м. Алмати;
- сформувати систему підготовки і підвищення кваліфікації для інструкторів дитячо-юнацького туризму [8, с.205–206].

Висновок

Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури з означеної проблеми показав, що на сьогодні немає ґрунтовного дослідження, яке давало можливість вчителям географії, історії, фізичної культури у формуванні патріотичних якостей особистості підлітків, з використанням потенціалу туристсько-краєзнавчої роботи.

Вважаємо, що для формування національної свідомості, виховання громадянина-патріота має бути цілеспрямована діяльність педагогічних працівників загальноосвітніх шкіл та учнів в системній організації туристсько-краєзнавчої роботи.

Обґрунтовано ефективність виховання соціально значущих патріотичних якостей учнів засобами туристсько-краєзнавчої роботи з використанням різних практичних завдань, запропонованих традиційних та інноваційних форм, методів і прийомів для патріотичного виховання.

1. Кондратьев М. Е. Структура готовности студента педагогического вуза к организации туристско-краеведческой деятельности в общеобразовательной школе / М. Е. Кондратьев, И. Л. Беккер // Гуманитарний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди : науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький : ПП “СКД”, 2008. – С. 76–79.
2. Криловець М. Краєзнавча освіта у Ніжинському університеті / М. Криловець // Гуманитарний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди : науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький : ПП “СКД”, 2008. – С. 212–213.
3. Куйбіда В. Туристсько-краєзнавча робота в університеті / В. Куйбіда, Б. Пангелов, Н. Пангелова, В. Хомич // Гуманитарний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди : науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький : ПП “СКД”, 2008. – С. 8–13.
4. Обозний В. В. Краєзнавча підготовка менеджерів туризму в умовах педагогічного університету: [монографія] / В. В. Обозний. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – 204 с.
5. Прокопчук В. С. Шкільне краєзнавство : навч. пос. / В. С. Прокопчук. – К. : Кондор, 2011. – 338 с.
6. Тімець О. Теоретичні основи професійної підготовки вчителя географії як організатора краєзнавчої-туристичної роботи з учнями / О. Тімець // Гуманитарний вісник Переяслав-Хмельницького ДПУ імені Григорія Сковороди : науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький : ПП “СКД”, 2008. – С. 256–258.
7. Тімець О. Сучасні аспекти підготовки майбутніх учителів до інноваційної краєзнавчо-туристичної діяльності / О. Тімець // Рідна школа. – 2012. – № 12. – С. 30–33.
8. Чукреева О. Состояние и проблемы подготовки туристских кадров в республике Казахстан / О. Чукреева // Туризм і краєзнавство : зб. наук. праць. Додаток до Гуманитарного вісника Переяслав-Хмельницького ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”. – Переяслав-Хмельницький : ПП “СКД”, 2012. – С. 203–206.
9. Шипко А. Підготовка організаторів туристсько-краєзнавчої діяльності учнівської молоді / А. Шипко, Ю. Грабовський // Туризм і краєзнавство : зб. наук. праць. Додаток до Гуманитарного вісника Переяслав-Хмельницького ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”. – Переяслав-Хмельницький : ПП “СКД”, 2012. – С. 207–210.

Рецензент: канд. наук з фіз. вих., доц. Луцький В. Я.